

A MAGYAR IRODALOM ROMÁN FORDÍTÁSA ÉS RECEPCIÓJA

„Căci literatura este, fără îndoială, unul din cele
mai eficiente mijloace de cunoaștere.”

„Mert az irodalom kétségkívül egyik
leghatékonyabb eszköze a megismerésnek.”
(Gavril Scridon)

Az egymás mellett létező kelet-európai nemzetek számára különösen fontos szerepet játszott és játszik a szomszédos kultúrák átjárhatósága. Gavril Scridon román irodalomtörténész fentebb idézett mondata¹ rámutat arra, hogy az irodalom szerepe mennyire kiemelkedővé válik olyan társadalmi kontextusban, melyet hosszú ideig politikai ideológiák mentén alakítottak, akadályozni próbálva ezzel a kétoldalú kulturális kapcsolatok természetes fejlődését. Az 1989-es politikai és társadalmi változásokat megelőző időszak nem múlt el nyomtalanul, s az azóta zajló kölcsönös román–magyar irodalmi megismerésről a mai napig sem lehet azt állítani, hogy teljességgel átírta volna a diktatúrák formálta kulturális diskurzust. Míg az 1989-es fordulat társadalmi és politikai átrendeződést hozott, s ez természetesen hatással volt az irodalom intézményrendszerére is, addig irodalomtörténeti szempontból nem célszerű korszakhatárnak, esetleg paradigmaváltásnak tekinteni ezt az eseményt, még akkor sem, ha jelen tanulmány a román recepció társadalmi és (irodalom)politikai meghatározottsága miatt kiemelt viszonyítási pontként fogja kezelni az eseményt.

Bodor Ádám *Sinistra körzet* című regényének „világában az egzisztenciális lefojtottság, kiszolgáltatottság állapota a személytelenségben ölt általános létformát. A körzetbe lépve a szereplő-

¹ Gavril SCRIDON, *Istoria literaturii maghiare din România 1919–1989*, Cluj-Napoca, Sfinx, 1996, 7.

elbeszélő elveszíti individualitását, a közeg maradéktalanul szétromcsolja identitását”.² Pozsvai idézett sorai precízen írják le a Bodor-regény hangulatvilágát és egyúttal az 1989 előtti diktatúrák fojtó légkörét. A Marius Tabacu fordításában, 2005-ben megjelent regényt (*Zona Sinistra*) akár szimbolikus jelentőségűnek is tekinthetjük a magyar irodalom román fordítástörténetében, hiszen 1992-es magyarországi megjelenését követően több mint egy évtizednek kellett eltelnie ahhoz, hogy a regény végre románul is napvilágot lásson. Nem véletlen, hogy a diktatúra emberi egzisztenciára gyakorolt hatását boncoló regény első fordításai először Nyugat-Európában kerültek az olvasó elé: 1994-ben Hans Skirecki fordításában (*Schutzgebiet Sinistra*) németül, 1995-ben Emilie Molnos Malaguti fordításában (*La vallée de la Sinistra*) franciául, még ugyanebben az évben Lund Ove fordításában (*Sinistra distrikt*) norvégül, 1998-ban Péter Eszterhás fordításában dánul (*Sinistra-region*), 1999-ben pedig Marinella D’Alessandro átültetésében olaszul (*Il distretto di Sinistra*) jelent meg. Kelet-Európában először bolgáruul (*Rajonat Szinisztra*, fordította Szvetla Kjoszeva) és szerbül (*Sinistra. Poglavolja jadnog romana*, fordította Sava Babić) adták ki 2000-ben, egy évvel később lengyelül (*Okręg Sinistra*), majd 2003-ban szlovákul (*Zóna Sinistra*, fordította Fazekas Mária) is olvashatóvá vált. Mint a megjelenési adatokból kitűnik, utoljára maradt a román kiadás, mely végül a kolozsvári Koinónia kiadónál látott napvilágot. 2003-ban a Szegeden kiadott *Magyar irodalmi jelenlét idegen kontextusban* című tanulmánykötetben Selyem Zsuzsa még így említi a regényt: „Ami a *Sinistra körzet* román fordítását illeti: évek óta a iasi-i Institutul European nevű kiadóban hever a kézirat, Marius Tabacu munkája.”³ A felsorolt adatokból kiderül, hogy a kelet-európai régió „reagált” legkésőbb Bodor Ádám regényére, éppen azon országok, melyek diktatórikus rendszerei a háttérrel szolgáltatták a szerző művéhez. S az elsődleges

² POZSVAI Györgyi, *Bodor Ádám*, Pozsony, Kalligram, 1998, 147–148.

³ SELYEM Zsuzsa, *A kortárs magyar irodalom recepciója a román folyóiratokban*, in *Magyar irodalmi jelenlét idegen kontextusban*, szerk. BERNÁTH Árpád, BOMBITZ Attila, Szeged, Grimm, 2003, 25.

forrásul szolgáló Romániában jelent meg utoljára, mely szintén jelzés értékű: az ideológiák által kreált kulturális határok ledöntése nem egyenes következménye az 1989-et követő változásoknak.

Bodor regényének hányatott sorsa jól szemlélteti a magyar irodalom román recepciójának 1990 utáni helyzetét. Annak ellenére, hogy ebben az időszakban már nem akadályozta a művek megjelenését cenzúra vagy bármilyen más politikai akarat, mégsem nőtt meg ugrásszerűen a románul kiadott magyar szépirodalmi alkotások száma. Selyem Zsuzsa már idézett tanulmányában az 1990 és 2003 között megjelent román irodalmi lapokat szemlélte, s megállapította, hogy számos művet fordítottak románra, recepciójuk viszont alig van.⁴ Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a szerző elsősorban a folyóiratokban megjelent fordításokról tesz kijelentéseket, nem a könyvekről. A könyvkiadás terén érdemes megemlíteni a magyarországi Pont Kiadó Conflux programját, melynek keretében a romániai származású Szávai Géza vezette kiadó több szépirodalmi mű román fordítását jelentette meg. A Conflux keretében látott napvilágot Kukorelly Endre *A Memória-part (Malul-Memoria)* című kötete 1999-ben Anamaria Pop fordításában, Mészöly Miklós *Saulus (Saul)* című regénye 1998-ban Cristina Bâzu tolmácsolásában, *Oh, che bella notte (O che bella notte)* című kötete Constatin Olariu és Alexandru Skultéty fordításában. Cristina Bâzu és Marius Bâzu magyarításában jelent meg Polcz Alaine *Asszony a fronton (O femeie pe front)* című könyve, de megemlíthetjük még Szávai Géza *Séta gramofonzenére (Promenadă cu femei și țapi)* vagy Babits Mihály *Jónás könyve (Cartea lui Iona)* című kötetét is. Ha nem is olyan széles a kínálat, mégis meg kell jegyeznünk, hogy a Conflux program legalább kísérletet tett és tesz arra, hogy magyar írók műveit román nyelven is megjelenesse. Ez a kísérlet azonban még nem azt jelenti, hogy e könyveknek bármilyen román recepciója is született volna. Eppen ezért válnak kiemelten fontossá a kötetekhez írt elő- és utószavak, me-

⁴ I. m., 32.

lyek talán az egyedüli (kritikai és irodalmi) reflexiók a fordításokról. Például Mircea Martin Mészöly Miklós *Saulus* című regényének az utószavában a történelmi regény kérdéskörét is körbejárja, majd kiemeli, hogy a regény remek bizonyítéka a kelet-európai írók ellenállásának a kommunista rendszerekkel szemben.⁵ S míg Martin utószavában inkább szakmailag közelít Mészöly regényéhez, addig Ana Blandiana, aki Polcz Alaine *Asszony a fronton* című kötetének zárszavát írta, túlfűtött érzelmekkel szól az olvasóhoz. Utószavának végén először örömmel jegyzi meg, mennyire meghatározó résznek tartja az erdélyi menekülők és a román katonák összeborulását, majd nemtetszésének is hangot ad, szerinte ugyanis Erdély el- és visszacsatolásának kérdése „nem megfelelő” hangnemben íródik.

A Conflux program mellett meg kell említeni, hogy az 1998 óta Balatonfüreden működő Magyar Fordítóház ösztöndíjainak köszönhetően szintén több román fordításkötet készült el. Anamaria Pop, akinek fordításában 2004-ben megjelent a Nobel-díjas Kertész Imre *Az angol lobogó (Drapelul englez)* című kötete, itt fordította Esterházy Péter *Egy nő (Femeie)* című művét, Szabó Magda *Abigéljét (Abigél)* és Kukorelly Endre *A Memória-part* című kötetét, Ana Scarlat Jókai Anna *Ne féljete! (Nu vă temeți)* című regényét tolmácsolta románul, s ugyancsak itt készült el Anamaria Pop fordításában Pomogáts Béla irodalomtörténész *Hidak épülnek (Reconstruirea podurilor – maghiarii și românii)* című tanulmánykötete. Gabriel Andreescu a könyvhöz írt előszavában először bemutatja a szerzőt, akit az erdélyi és a határon túli magyar irodalmak szakértőjének nevez,⁶ majd a kötetet – témáit érintve – elhelyezi a román–magyar irodalmi és kulturális viszonyok kontextusában. A transzszilvanizmustól kezdve a kolozsvári Bolyai Egyetemen keresztül egészen a legutóbbi idők autonómiatörekvéseinek kérdésköréig szinte minden felmerülő problémát és konfliktusforrást érint, s mind-

⁵ Mircea MARTIN, *Pe drumul Damascului*, in Miklós MÉSZÖLY, *Saul*, Budapest, Pont, 1998, 202–203.

⁶ Gabriel ANDREESCU, *Un idealist foarte pragmatic*, in Béla POMOGÁTS, *Reconstruirea podurilor*, Budapest, Pont, 2002, 5.

eközben nem felejt el – folyamatosan szembesítve véleményét a szerző szövegével – reflektálni arra sem, hogy mennyire fontos mind a magyar, mind a román szempontok figyelembevétele a kétoldalú kapcsolatok kialakításában. Szintén a Magyar Fordítóházban készítette el George Volceanov, a bukaresti Spiru Haret Egyetem oktatója Zalán Tibor *És néhány akvarell (Și câteva acuarele)* című verseskötetének fordítását, mely a kolozsvári Koinónia kiadó sorozatában jelent meg (ugyanabban, amelyben Bodor Ádám *Sinistra körzete* is), melynek célja a kortárs magyar irodalom megismertetése a román olvasókkal. George Volceanov, aki elismert román Shakespeare-fordító is, egy Bratka Lászlónak adott interjújában elmondta, hogy Panek Zoltán, Györffy Kálmán, Bogdán László és Gárdonyi Géza könyvei mellett több Rejtő-regényt is románra fordított, s fontosnak tartja Rejtő kultúrákon átívelő humorát. „A könyvei a humánus lényegről szólnak: felnőtteknek való mesék, amelyekben mindig a jó győz. Szeretem könyvei egzotikus hátterét, szenzációs humora miatt a humor legnagyobb mesterei – Mark Twain, az Ilf–Petrov páros, Dickens – közt tartom számon. Azt is gondolom, hogy a kommunista rendszerben és az azóta eltelt években olyan nehéz volt és olyan nehéz az élet, hogy az ember szeret néha derűsebb és optimistább dolgokkal is találkozni.”⁷

A kilencvenes években a iași-i Institutul Europeannál megjelent Esterházy Péter *A szív segédigéi (Verbele auxiliare ale inimii)* című könyve, melyet – ahogyan az *Egy nő* is – Anamaria Pop fordított románra. 1995-ben újra kiadták Octavian Goga fordításában Madách *Az ember tragédiáját (Tragedia omului)*,⁸ melynek előszavában Ion Dodu Bălan, amellet, hogy bemutatja az olvasóknak Madách Imrét és méltatja Goga fordítását, feleleveníti Ion Chinezu román irodalomtörténész hajdani kritikáját, mely szerint Goga Madách szegényes nyelvezetét gazdag fordítással akarta kompenzálni,

⁷ BRATKA László, Rejtő és Shakespeare román nyelven, *Szépirodalmi Figyelő*, 2004/4, 102.

⁸ Emeric MADÁCH, *Tragedia omului*, trad. Octavia GOGA, București, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională, 1995.

azonban ezzel talán éppen a mű szikárságát vette el. Szintén 1995-ben jelent meg Paul Drumaru fordításában egy József Attila-válogatáskötet *32 poeme* címmel, s mindemellett a fordító nevéhez több olyan fordításkötet is kötődik, melyek jelentősége vitathatatlan: 2003-ban jelent meg románul Konrád György *Elutazás és hazatérés (Călătoria)* című kötete, 1998-ban pedig *A látogató (Vizitatorul)*, de fordított Kovács András Ferencről (*Vară colonială*, 2002), Pilinszkytől (*Crater*, 2002) és Babbitstól (*Iona*, 2002) is.

A felsorolt adatokból és címeiből kiderül, hogy a magyar irodalom román fordítása az 1989-es változásokat követően meglehetősen koncepciótlanul történt és történik. Ha kialakulni is látszik egy-egy műhely – a Conflux, a Magyar Fordítóház, a Koinónia vagy az Institutul European körül –, mely feladatául tűzi ki a magyar szépirodalom közvetítését, a fordításra kiszemelt művek kiválasztása erősen esetleges, s nem tükröz semmilyen koncepciót. Azt ugyan nem lehet kijelenteni, hogy az 1989 előtti időszakhoz képest ugrásszerűen megnőtt volna a románul megjelent magyar szépirodalmi alkotások száma, azonban a szemlézett adatokat (korántsem a teljesség igényével) figyelembe véve megállapíthatjuk, hogy az utóbbi bő évtizedben sok fordításkötet megjelent (főként néhány – Paul Drumaru, Anamaria Pop – következetes fordítónak köszönhetően), fontos alkotások láttak románul napvilágot, melyek a román olvasó magyar irodalomról alkotott vagy alakulóban lévő képét kedvezően befolyásolhatják és szélesíthetik.

Az 1990-től napjainkig eltelt időszakban megjelent számos fordításkötet ellenére a fordításokhoz írt elő- és utószavakon és a Selyem Zsuzsa tanulmányában említett néhány folyóiratcikken kívül szinte alig született említésre méltó recepciótörténeti munka. E szempontból kiemelkedőnek számít a már említett Gavril Scridon román irodalomtörténész 1996-ban megjelent műve, mely több évig hevert kiadatlanul, mivel az 1989 előtti cenzúra változtatásokat kívánt rákényszeríteni a szerzőre. S minthogy Scridon ezt nem volt hajlandó megtenni, a kézirat csak hat évvel a változás után láthatott napvilágot. A szóban forgó irodalomtörténet már címében: *Istoria literaturii maghiare din România 1919–1989* (A romániai magyar irodalom története 1919–1989) jelzi, hogy

nem a magyar irodalom egészével kíván foglalkozni, hanem csupán a romániai magyar irodalommal. Több szempontból is fontos figyelembe venni, hogy a bevezetésben mely magyar irodalomtörténeteket adja meg Scridon vonatkozási pontként. Egyfelől ebből már látszik, mennyire ismerte a téma kapcsolódó szakirodalmát, másrészt a könyv elolvasása után mindebből az is kiderül, mennyire tekinthetjük önálló műnek az irodalomtörténész munkáját. Elsőként Ion Chinezu kötetét említi, az 1930-as *Aspecte din literatura maghiară ardeleană – 1919–1929* (Képek az erdélyi magyar irodalomból – 1919–1929) címűt, melyet a magyar irodalom román recepcióját tekintve az első jelentős műként tarthatunk számon. Ezután következik Nicolae Balotă terjedelmes esszékötetete *Scritori maghiari din România* (Romániai magyar írók) címmel, mely 1981-ben jelent meg, és hiánypótló szerepe volt és van a recepciótörténetben. Scridon felsorolja még Sőni Pál *A romániai magyar irodalom története* és Dávid Gyula, Marosi Péter és Szász János által közösen írt *A romániai magyar irodalom története* (középiskolai tankönyv) című köteteket is. Az ezek után következő két cím két irodalomtörténetet jelöl ugyan, valójában ugyanarról az egy műről van szó. Kántor Lajos és Láng Gusztáv írta *A romániai magyar irodalom 1945–1970* című átfogó és összefoglaló jellegű könyvet, amely 1971-ben jelent meg Bukarestben (a második, javított kiadás 1973-ban, s az ebben tárgyalt időintervallum kezdetét 1945-ről 1944-re változtatták, mely a „felszabadulás” kezdetét jelölte), majd ennek rövidebb változata került a Béládi Miklós szerkesztette *A magyar irodalom története 1945–1975* negyedik kötetébe, *A határon túli magyar irodalom* alcímmel, s 1982-ben jelent meg Budapesten. Ezeket követi Pomogáts Béla két kötete: a lexikális adatokkal telezsúfolt *Az újabb magyar irodalom 1945–1981* (1982) és a *Jelenidő az erdélyi magyar irodalomban* (1987). A címekből kiderül, hogy Scridon munkájában csupán két magyarországi megjelenésű könyvet használt – Pomogáts két kötetét –, s azt is megállapíthatjuk, hogy a korabeli szakirodalom felhasználását tekintve két, már meglévő irodalomtörténetet kihagyott: az egyik Bertha Zoltán és Görömbei András közösen írt könyve, *A hetvenes évek romániai magyar irodalma* (1983), a másik pedig Czine Mihály *Nép és irodalom* című köte-

teinek (főként a másodiknak, amely 1981-ben jelent meg) ide vonatkozó fejezetei.

A felhasznált irodalomtörténetek felsorolása azért fontos, mivel így láthatjuk, milyen hatások érték Scridon munkáját a korszakolás és a generációk szerinti felosztás szempontjából. A bevezető fejezetek egyikében (*Perspectivă istorică*) már leszögezi: „A romániai magyar irodalom fejlődését két elkülönülő korszakra oszthatjuk: az első periódusra, 1918-tól 1944-ig (egy kisebb 1940–1944 közötti résszel), és a második periódusra, mely a felszabadulással kezdődik s napjainkban is tart.”⁹ Látható, ahogyan Scridon követi a magyar irodalomtörténészek által bevezetett korszakokat, s a nemzedékek elnevezésénél is ragaszkodik a már jól ismert definíciókhoz. A kezdetektől tárgyalja a romániai magyar irodalom alakulását, s kitér magára az elnevezésre is, ahol megjegyzi, hogy az „erdélyi” jelzőt nem azért váltotta fel a „romániai”, hogy a magyar írók az Erdélyen kívüli területeken szóródjanak szét, sokkal inkább azért, mert így könnyebbé válhatott a beilleszkedésük az ország szociális és politikai szerkezetébe.¹⁰ Mindenesetre Scridon irodalomtörténete annak ellenére egyik legfontosabb része a recepciónak, hogy nem mond sok újat a magyar irodalomtörténetekhez képest, azonban Balotă 1981-es könyvével összevetve talán mégis átfogóbb, rendszerezőbb és egységesebb képet nyújtó munka.

Mindemellett Balotă könyve sem hanyagolható el a recepció történetében: ő nem a szó klasszikus értelmében vett irodalomtörténetet írt, hanem esszéketet, melyben hosszabb íróportrék kaptak helyet. Bevezetőjében hangsúlyozza, hogy mind a romániai magyar, mind a román irodalomnak különálló hagyománya és fejlődése van, s e jellegzetességeket nem lehet figyelmen kívül hagyni, azonban a két irodalmat szorosán összeköti a közös hely és történelmi múlt, melynek a közöttük lévő kommunikációban nem akadályként, inkább előnyként kellene szerephez jutnia.¹¹

⁹ Gavril SCRIDON, *i. m.*, 8.

¹⁰ *Uo.*

¹¹ Nicolae BALOTĂ, *Scritori maghiari din România*, București, Kriterion, 1981, 6.

Míg Scridon kötetének struktúráját a két nagy irodalomtörténeti korszak határozza meg, addig Balotă-nál nincs szerepe a korszakoknak: az első rész címe *Galeria scriitorilor* (Írók galériája), a második pedig *Confluente literare și artistice româno-maghiare* (Román–magyar irodalmi és művészeti összefonódások). Ez utóbbiban a zenei és a képzőművészeti kapcsolatokat tárja az olvasó elé, míg az előbbiben művek elemzésével tűzdelt íróportrék sorakoznak.

Scridon irodalomtörténetével összevetve azonban meg kell állapítanunk, hogy a felsorolt szerzők tekintetében jelentős hiányosságok akadnak. A romániai magyar irodalom történetét tekintve talán a legnagyobb hiányossága a kötetnek, hogy nem szerepel benne Tamási Áron, de nem kap helyet Reményik Sándor, Bartalis János, Bánffy Miklós és Tompa László sem, hogy csak néhány nevet említsünk az idősebb generáció köréből. S ameddig Szilágyi Domokossal, Bodor Ádámmal vagy Bálint Tiborral külön fejezetekben foglalkozik a szerző, addig a *Forrás*-nemzedék fontos tagjai, mint például Páskándi Géza, Farkas Árpád és Szilágyi István, kimaradnak a szemlélőből. A láthatóan szubjektív szerkesztés ellenére Balotă kitűnő ismerője a romániai magyar irodalomnak, s nemcsak az idősebb nemzedékek szövegeiről, hanem a fiatalabb generáció induló tagjairól is hitelesen és gyakran máig tartó érvényességgel ír. Nagyszerűnek és elevennek tartja Sütő András prózanyelvét, s külön kiemeli az *Anyám könnyű álmot ígér* (*Un leagăn pe cer*, 1972, Romulus Guga fordítása) és az *Engedjétek hozzám jönni a szavakat* (*Lăsați cuvintele să vine la mine*, 1979, Ladislau Hegedüs fordítása) című köteteit.¹² Ugyanakkor Sütő András ötvenes évekbéli munkásságáról szólva megjegyzi, hogy szerinte a szerző korai prózai írásait, melyekben többnyire csupán a mezőgazdasági reformokról, a kollektivizálásról esik szó, csak joviális humora, nyelvének falusi zamata menti meg a sematizmustól.¹³ Kányádi Sándorról szóló portréjában kiemeli, hogy a költő gyors és látványos poétikai fejlődésének ellenére sem felejtí származását: erősen kötődik a falvak világához.¹⁴

¹² I. m., 321–322.

¹³ I. m., 317.

¹⁴ I. m., 368.

A fiatalabb generációról szólva érdekesnek tartja a Bálint Tibor műveiben megjelenő köztes világot-vidéket, mely, mint írja, egyszerre mozog az irodalmi fikció és a valóság, a történelem és az illúzió között. Bodor Ádám prózájáról pedig megjegyzi, hogy a szövegeiben lévő rejtélyeknek nincs hétköznapi megoldásuk, s mint kérdőjelek, gyanús pontok megoldatlanul maradnak, és a narrátor sem kínál válaszlehetőségeket. S Bodor szövegbeli rejtélyei, írja Balotă, gyakran homályos, ködös humorban oldódnak fel.¹⁵ Érdemes itt megemlíteni, hogy ekkor már megjelent egy válogatáskötet Bodor Ádám novelláiból, *Plus-minus o zi* (*Plusz-mínusz egy nap*) címmel Francis Grünberg fordításában (1979). A kötetben szereplő írásokat *A tanú*, a *Plusz-mínusz egy nap* és a *Megérkezés északra* című kötetekből válogatták.

Scridon és Balotă könyvein kívül több munka is gazdagíthatja a román recepció magyar irodalomról kialakult képét, azonban ezek a művek többnyire magyar kutatók és irodalmárok románra fordított munkái, mint például Köllő Károly könyve a román–magyar irodalmi kapcsolatokról,¹⁶ mely nem számítható ténylegesen a román recepcióhoz. Érdekes színfoltként tarthatjuk számon a Karácsony Benő és Füst Milán fordítójaként is ismert George Sbârcea, aki íróként és zenészként egyaránt hírnevet szerzett magának. Sbârcea, aki remekül tudott magyarul, 1971-ben jelentette meg a *Befejezetlen emlékirat* című könyvét,¹⁷ melyben hosszabb-rövidebb esszéikben vall kapcsolatairól a magyar írókkal és a velük való találkozásokról. Érdekes könyv, hiszen gyerekként láthatta Adyt, ismerte Kosztolányit, Babitsot, s többek között Móricz Zsigmonddal és Bartókkal is találkozott.

Sbârcea esszéiköte mellett azonban találunk más érdekességeket is, melyek egészen más módon viszonyulnak a magyar irodalomhoz, azaz a romániai magyar irodalomhoz, mert ahogy az eddig is látható volt, a recepció leginkább ezzel foglalkozott. Ma-

¹⁵ I. m., 403.

¹⁶ Károly KÖLLŐ, *Confluente literare studii de literatură comparată româno-maghiară*, trad. Francisc PAP, București, Kriterion, 1993.

¹⁷ George SBÂRCEA, *Befejezetlen emlékirat*, Bukarest, Kriterion, 1971.

rian Popa, a bukaresti román irodalmár monumentális, 2001-ben megjelent *Istoria literaturii române de azi pe mâine* (A román irodalom története máról holnapra)¹⁸ című irodalomtörténetében több helyen is kitér a Romániában élő kisebbségekre és részben irodalmukra, köztük természetesen a magyarokra is. Irodalomtörténetének első kötetében *Az antikomopolitizmus és internacionalizmus között* című fejezetben történeti szempontokat szem előtt tartva említi a Románia területén élő magyarokat, s sajnos hosszabban foglalkozik a román nép vélt vagy valós sérelmeivel, mint magával az irodalmi élettel. Az ötvenes évek viszonyairól szólva kifejti, hogy a szocialista tematika mentén alakuló romániai magyar irodalom virágzásnak indult, és elég hamar kifejlődött. A fordítás-irodalom is alakulni kezdett, folytatja Popa, a magyar műveket románra fordították, majd több román könyv is megjelent magyarul. A korabeli, általa fontosnak tartott magyar írókat – Asztalos István, Balogh Edgár, Gaál Gábor, Horváth István, Létay Lajos, Nagy István, Sütő András, Szemlér Ferenc – is felsorolja. Majd így ír róluk: „Aceștia și unii începători își vor reprezenta limba și convingerile comuniste în volume, prin colaborări în publicațiile românești”,¹⁹ azaz ők, mármint a felsorolt írók, s néhány kezdő fogja képviselni köteteikben – a román publikációkkal együttműködve – a kommunista nyelvezetet és meggyőződést. A következő kötetben – a *Probleme etnice* (Etnikai problémák) című részben – Popa ismét kitér a magyarokra, azonban itt még kevesebb szó esik az irodalomról. A történelmi eredet kérdését boncolgatja, s felrója a magyaroknak, hogy szerintük a románok csak a Habsburg Birodalom belső migrációi révén kerültek Erdély területére. S nem csak a magyarokat támadja: „Din perspectiva altor etnii, români nici nu există. Bulgarii afirmă că n-au fost români în actuala Românie, care este de fapt teritoriu bulgăresc”,²⁰ azaz a más népek szempontjából a románok nem is léteznek, például a bolgárok

¹⁸ Marian POPA, *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, București, Fundația Luceafărul, 2001.

¹⁹ *I. m.*, 75.

²⁰ *I. m.*, 186.

azt állítják, hogy nem is éltek románok Románia jelenlegi területén, mely alapvetően bolgár felségterület, írja Popa. A fentebbi idézetekből nyilvánvalónak látszik, hogy a román irodalmár irodalomtörténetének fejezeteiben elsősorban nem a kisebbségi és többségi nemzetek irodalmának viszonyait kívánta vizsgálni, hanem egyszerűen hamis történelmi szempontokból, többek között a dáko-román kontinuitást hangoztatva mutatja be a Romániában élő kisebbségeket. Mindebből és hasonló megállapításaiból vonja le végül a fejezet végén a következőt: „A considera literatura maghiară din România altfel decât o literatură străină nu mai pare exagerat”,²¹ azaz ezek után korántsem túlzás a romániai magyar irodalmat idegen irodalomnak tekinteni.

Popa 2001-es irodalomtörténetének a romániai magyar irodalomra vonatkozó végkövetkeztetése már csak azért is furcsa, mivel szintén Popa egy 1980-ban megjelent, a román irodalmat bemutató kötetében, melynek címe *Geschichte der rumänischen Literatur*²² (A román irodalom története), egyszerre tárgyalja a korszak román, magyar és német íróit. A szocialista tömb országainak irodalmát szemléltető német nyelvű kötetben helyet kapott Salamon László, Bartalis János, Horváth Imre, Szabédi László, Horváth István, Sütő András, de a német Oscar Walter Cisek is. A második világháború utáni magyar prózáról azt írja, hogy új korszakába lépett, s már a két háború között alkotó írók eddig nem publikált művekkel vagy másodkiadásokkal keltették fel a közönség érdeklődését.²³ Az általános megállapítás mellett azonban fontosabb szempont, hogy miként is beszél a magyar irodalomról: egyfelől „die Prosa der ungarischen Nationalität”, azaz magyar nemzetiesség prózájáról beszél, s nem magyar írókról, másfelől pedig nem kisebbségeket említ, hanem „együttlakó” vagy „velünk élő” („mitwohnende Nationalitäten”) nemzetiségeket. Rámutat arra is, hogy az 1944 és 1965 között született alkotásokat nem az egyes szerzők szemszögéből kell elemezni, hanem sokkal előnyösebb, ha a kor

²¹ *I. m.*, 190.

²² Marian POPA, *Geschichte der rumänischen Literatur*, Bukarest, Univers, 1980.

²³ Marian POPA, *Geschichte der rumänischen Literatur*, *i. m.*, 340–341.

és a szocializmus diktálta témákat és problémákat vizsgálja a kutató, mivel ezek a szerzők a kor ideológiái mögött sorakoztak fel, s nem alakítottak ki individuális poétikákat.²⁴ Egyfelől mindebből jól látszik a szocialista irodalomtörténet-írás mikéntje, azonban tetten érhető a szerző ama szándéka is, hogy a Romániában születő kisebbségi irodalmakat beolvassza a román irodalom egységébe, ezzel mintegy prognosztizálva megszűnésüket.

Ugyanezt az intenciót tükrözi a Popa által írt és szerkesztett, 1977-ben kiadott irodalmi szótár, mely címe szerint: *Dicționar de literatură română contemporană*²⁵ (A kortárs román irodalom szótára) – elvileg szintén csupán a román irodalom bemutatását tűzi ki céljául. Popa ugyan ezt már a bevezetőben cáfolja, amikor megemlíti, az előző kiadáshoz képest több magyar és német szerző is helyet kapott a kötetben, hogy a román irodalom egésze képviselve legyen. Szinte az összes Romániában élő magyar és német szerzőről külön szócikkben emlékezik meg, s külön érdekessége a kötetnek, hogy meglepően objektív, néhol pedig még ma sem vesztették érvényüket az egyes írókról vagy költőkről tett megállapításai. Bodor Ádámról például így ír: „Psihologism, stil obiectiv minușios, care evidențiază automatismul și absurditatea din realitatea modernă”,²⁶ azaz lélektaniség, aprólékos objektív stílus, amely nyilvánvalóvá teszi a modern valóság automatizmusát és abszurditását.

Marian Popa romániai magyar irodalomhoz kapcsolódó irodalomtörténeti munkásságát elemezve megállapíthatjuk, hogy az 1989-es változásokat megelőzően a politika diktálta álláspontot követve – úgy tetszik – teljesen be kívánta olvasztani a kisebbségek irodalmát a többségi nemzet irodalmába, ezzel mintegy felszámolva a róluk való külön diskurzust és annak bármilyen lehetőségét is. Ezzel az állásponttal teljesen szembehelyezkedik későbbi, 2001-es irodalomtörténetében, melyben már, mint láthattuk,

²⁴ Marian POPA, *Geschichte der rumänischen Literatur, i. m.*, 273–274.

²⁵ Marian POPA, *Dicționar de literatură română contemporană*, București, Albatros, 1977.

²⁶ Marian POPA, *Dicționar de literatură română contemporană, i. m.*, 99.

egészen idegenként akarja kezelni a romániai magyarság irodalmát, teljesen elkülönítve a romantól. Még ha ez a szempont elfogadhatónak is tűnik számunkra, elgondolkodtató az a tény, hogy erre a következtetésre nem pusztán az irodalom elemzése útján, hanem sokkal inkább a történelmietlen adatok és a máig hangoztatott dáko-román kontinuitást felhasználva jutott. A magyar irodalom román recepcióját tekintve mégis fontosnak tekintettük megemlíteni Popa tevékenységét, mivel ez is hozzátartozik/hozzátartozhat a recepció alakulásához.

A tárgyalt recepciót a fordításkötetek és a fentebb említett irodalomtörténetek mellett nem kis mértékben egészítik ki azok az antológiák, melyek az évtizedek folyamán napvilágot láttak. Minden megjelent antológiát és az ezekbe felvett művek válogatásának módszerét elemezni nem kívánok, viszont érdemes a fontosabb köteteket és tartalmukat áttekinteni, hiszen ez is része a befogadástörténetnek. Rögtön az elején említem meg a nemrég befejezett, öt kötetből álló *Cumpăna*²⁷ című *Korunk*-antológiát (az elsőt Kántor Lajos és Salat Levente, a másodikat Kántor Lajos, Makár Júlia és Salat Levente, az utolsó hármat pedig Kántor Lajos és Horváth Andor szerkesztette), mely rendkívül átfogó és alapos munka, és igencsak hozzájárul a románul fellelhető magyar irodalmi művek kánonjához. Mivel azonban elsősorban magyar szerkesztők munkája, a magyar irodalom román recepciójának szempontjából nem mond újat számunkra. Itt említek meg egy régebbi, még 1981-ben megjelent válogatást is, mely szintén jelentősen gazdagította a fentebb említett kánont. A *Dincolo de formă*²⁸ (A forma mögött) című antológia a romániai magyar irodalom berkeiből közöl fordításokat, Kántor Lajos szerkesztésében. Hasonlóan az előbb említett-hez, ez is elsősorban a magyar irodalomtörténet korabeli állás-

²⁷ Az antológia első darabja 1994-ben, az utolsó pedig 2000-ben jelent meg Kolozsváron a *Korunk* kiadásában.

²⁸ *Dincolo de formă. Pagini de poezie și proză maghiară din România*, ed. Lajos KÁNTOR, București, Albatros, 1981.

pontját tükrözi, ami kicsit sem csökkenti érdemeit és értékeit, viszont nem járul hozzá érdemben a tárgyalt recepcióhoz.

Az egyik legfrissebb antológia a 2004-ben Nagyváradon megjelent gyűjteményes kötet, melyet Costa Carei fordításaiból Gavril Coltău válogatott és szerkesztett.²⁹ Az 1970-ben elhunyt román fordítónak nem sokkal halála után, 1974-ben is jelent meg fordítás-kötete,³⁰ melyben „Domokos Géza gondoskodásának köszönhetően a bukaresti Kriterion kiadó közzéteszi fordításait *Să cauți formă* címmel – 100 legszebb vers Petőfi Sándor, Ady Endre, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Babits Mihály, József Attila költészetéből”³¹ írja Gavril Coltău a 2004-es kötet utószavában. Ha összevetjük a két, harminc év különbséggel megjelent kötetet, azt tapasztalhatjuk, hogy Coltău nem nagyon tért el az 1974-es könyv szerkezetétől, ugyanazon hat magyar költő románra fordított verseit válogatta be Carei életművéből az új kiadásba. József Attila, Kosztolányi, Babits, Juhász Gyula és Ady esetében alig történt változás az 1974-es kiadáshoz képest, például Kosztolányinál még a versek sorrendje is azonos, s míg József Attilánál a régebbiben *A Dunánál* első volt a sorban, addig az új szerkesztésben a végére került, s ezzel a kötetzáró vers szimbolikus helyére. Igazi változás Petőfi esetében történt: míg az első antológiában a legtöbb vers tőle szerepelt, addig az újabb kötetben már Ady került a középpontba, s több Petőfi-vers kimaradt. Összességében úgy látszik, hogy egy fordításkötet újrakiadásáról van szó, azonban érdemes felfigyelni a Petőfi és Ady között – a szerkesztés elvében – történt elmozdulásra. A Coltău szerkesztette kötet egyik nagy érdeme a kétnyelvűség, mivel így az olvasók egyszerre olvashatják az eredeti és a fordított szövegeket. A Domokos Géza gondozta kötet viszont gondosabb és átgondoltabb szerkesztési elvet tükröz, s ezáltal ki is emelkedik az antológiák sorából.

²⁹ Costa CAREI, *Poezii – Verseks*, szerk. Gavril COLTĂU, Nagyvárad, Literator, 2004.

³⁰ Costa CAREI, *Să cauți formă. Tălmăciri din lirica maghiară*, București, Kriterion, 1974.

³¹ Costa CAREI, *Poezii – Verseks*, i. m., 164.

Tudor Balteș szerkesztésében 1979-ben jelent meg az az antológia, *Tineri poeți maghiari din România*³² címmel, mely az 1962-ben útjára indított *Forrás*-sorozat költőinek a bemutatását vállalta. Az ekkor már több mint egy évtizede működő sorozat olyan alkotókat indított el a költői pályán, mint Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domokos, Farkas Árpád vagy Hervay Gizella. Ahogyan mindebből kiderül, a válogatás csupán romániai magyar költők műveiből szemezgetett, s ezen belül is a legfiatalabb generáció költeményeiből. A grafikákkal és rövid életrajzokkal felszerelt kötet költőt Kántor Lajos értő előszava helyezi el a (romániai) magyar irodalom palettáján, és a román olvasók számára így nyújt a kötet lírai közéletképet a romániai magyar irodalom e generációjáról. Érdemes megjegyezni, hogy a gyűjteményben legtöbb verssel Lászlóffy Aladár, az akkor már három éve halott Szilágyi Domokos, Király László és Farkas Árpád szerepel, ami jól szemlélteti a szerkesztő kiváló értékítéletét, hiszen ezek a szerzők már akkor is kiemelkedő helyet foglaltak el a korszak irodalmában.

Szintén az 1974-es évben jelent meg a Németh László, Illyés Gyula, Mesterházi Lajos és Fejes Endre egy-egy drámáját tartalmazó antológia,³³ mely, ha csak a magyar drámairodalom hiányos román fordítását tekintjük, mindenképpen említésre méltó gyűjtemény. Alexandru Pezderka és George Timcu négy drámafordításán kívül (*Galileo Galilei – Galileo Galilei, Bolhabál – Balul puricilor, A tizenegyedik parancsolat – A unsprezecea poruncă, Rozsdatemető – Cimitirul ruginei*) érdemes megemlíteni a két fordító által írt előszót, melyben átfogóan mutatják be a magyar dráma kialakulásának és fejlődésének történetét. A református iskoladrámáktól Balassi *Komédiáján* át és Kármán, Csokonai, Madách drámáin keresztül jutnak el a századforduló szerzőihez: Thury Zoltánhoz, Bródy Sándorhoz, Heltay Jenőhöz, Herczeg Ferenchez, majd rajtuk keresztül Móriczhoz, Németh Lászlóhoz, Illyés Gyulához és Fejes Endré-

³² *Tineri poeți maghiari din România*, ed. Tudor BALTEȘ, Cluj-Napoca, Dacia, 1979.

³³ László NÉMETH et al., *Dramaturgi contemporani din Ungaria*, trad. Alexandru PEZDERKA, George TIMCU, Cluj, Dacia, 1974.

hez. A két fordító irodalomtörténetileg alaposan átgondolt és jól felépített előszavában csak a jelen drámairodalmához érve érzetik hatásukat a hatalom diktálta ideologikus szempontok. Mint írják, a felszabadulás utáni korszak magyar drámairodalma eleinte múltba néző volt, s onnan merítette témáit, s csak bizonyos idő elteltével kezdett az aktuális problémák felé fordulni, például az individuuum és a társadalom közt feszülő ellentét problematikáját feldolgozni.³⁴ Ettől eltekintve azonban ez az antológia jól mutatja, mennyire fontos szerephez juthat egy gyűjteményes kötet elején elhelyezett, kiválóan megírt előszó akkor, amikor elenyésző számban vannak a románra fordított magyar drámák, s a befogadó számára szinte „légüres” térbe érkeznek a fordítások: hiszen az előszó nemcsak a könyvben szereplő drámákat helyezi el a kor magyar drámairodalmában, hanem rálátást nyújt a magyar dráma évszázadaira is.

A magyar irodalom román recepciójában kiemelkedő szerepe van az 1965-ben útjára indított antológiának, melynek utolsó, befejező kötete 1969-ben látott napvilágot.³⁵ Az *Antologia literaturii maghiare* című válogatás négy kötete a kezdetektől egészen az 1940-es évekig foglalja magában a magyar irodalom alkotásait. A szóban forgó antológia különlegessége, hogy egyetlen olyan szerző sem szerepel benne, aki Magyarország trianoni határain kívül élt és alkotott. Tehát sem a csehszlovákiai, sem a jugoszláviai, sem a Szovjetunióban élő, sem a romániai magyar szerzők nem kaptak helyet benne. Ezáltal ez az antológia is azt a korabeli irodalompolitikai diskurzust erősítette, mely szerint az elcsatolt területek magyar alkotói nem részei az egységes magyar irodalomnak. E hiányossága ellenére mégis ez az egyetlen olyan válogatás, mely a román olvasóközönség számára a magyar irodalom egészét kívánja megmutatni. Az első kötetben kaptak helyet a népköltészeti alkotások: virágénekek, szerelmes dalok, balladák. Aztán következik Bornemisza Péter, Balassi Bálint, Zrínyi Miklós, Mikes Kelemen,

³⁴ I. m., 11.

³⁵ *Antologia literaturii maghiare*, I–IV, ed. Constantin OLARIU, București, Editura pentru literatură universală, 1965–1969.

Amadé László, a felvilágosodás és a reformkor alkotói: Bessenyei György, Kazinczy, Kármán József, Csokonai, Kölcsey, Vörösmarty, Katona, csak hogy néhányat soroljunk fel a fordított szerzők közül. A második kötetbe került Petőfi, Arany, Madách, Vajda János, s folytatódik a sor egészen a századfordulóig: Reviczky Gyula, Mikszáth, Gozdsu Elek, Ambrus Zoltán, Justh Zsigmond. Míg a második kötetben Petőfi és Arany képezték a kötet súlypontját, addig a harmadik kötetben, mely a századfordulónál kezdődik és a nyugatosok nemzedékeivel folytatódik, Ady lett a főszerep. A kötet jelentős részét az Ady-fordítások teszik ki, melyeket zömmel Eugen Jebeleanu tolmácsolásában olvashatunk, de több Ady-verset fordított a kötetet szerkesztő Constantin Olariu és a szintén sokat fordító Emil Giurgiuca is. Ugyancsak Giurgiuca fordításában jelent meg a kötetben Móricz *Hét krajcárja* és a *Tragédia* is. Bródy Sándor, Gárdonyi, Papp Dániel, Cholnoky Viktor, Krúdy, Móra Ferenc, Kaffka Margit, Gyóni Géza műveinek fordásai mindenesetre jelzik, hogy a szerkesztő és a válogatást készítő munkatársai, Lőrinczi László, Majtényi Erik, Szász János alapos munkát végeztek. Nem véletlenszerűen összeválogatott antológiát kívántak létrehozni, hanem olyan válogatáskötetet, melyben a befogadó számára észlelhető majd a magyar irodalom kialakulása és fejlődése, s érzékelhetővé válnak a súly- és fordulópontok.

Ha feltételezzük azt, hogy egy ilyen antológiában valamely szerzőtől közölt művek mennyisége egyenes arányban áll az alkotónak a kánonban betöltött szerepével, akkor a negyedik kötet szerint egyértelműen József Attilának van leginkább meghatározó szerepe. Verseit főként Veronica Porumbacu és Mihai Beniuc fordításában olvashatjuk. Nem sokkal marad el József Attilától Kosztolányi Dezső, akinek nemcsak verseit, hanem két novelláját, *A csókot* és *A kínai vázát* is közli a kötet Ivan Deneş fordításában. Juhász Gyula, Tóth Árpád, Karinthy Frigyes, Szabó Lőrinc és Radnóti Miklós művei nagyjából azonos terjedelemben kaptak helyet. Akár az eddigi három kötetben, a negyedikben is a művek előtt egy-egy rövid szerzői életrajz szerepel, melyeket Constantin Olariu írt; ezekben kitér a szerző életére és munkásságára, kiemelve a fontosabb műveket, megemlítve az esetleges román fordításokat is.

Néhol, például Ady vagy József Attila esetében, kisebb irodalomtörténeti elemzésekre is sor kerül. Mind a négy kötetről nyugodtan kijelenthetjük, hogy rendszerezett és áttekinthető képet nyújtanak a magyar irodalom alakulásáról, s szerkezete és arányai jól mutatják és kiemelik egy-egy korszak fontosabb alkotóját, vezéregyéniségét.

S míg az *Antologia literaturii maghiarē*-ban (A magyar irodalom antológiája) nem kaptak helyet a romániai magyar irodalom képviselői, addig az 1964-ben megjelent, Nicolae Manolescu szerkesztette *Nuvela română contemporană*³⁶ (A kortárs román novella) című kötetben Papp Ferenc, Sütő András, Huszár Sándor és Szabó Gyula is szerepelnek. A szerkesztő bevezetőjében nem tesz különbséget román vagy magyar nyelven író alkotó között, csupán az egységes témaválasztás vagy ideológiai elkötelezettség a meghatározó. Jó példa erre, amikor a falusi élet és a parasztember szocializmusbeli átalakulásának irodalmi megformálásánál egyszerre említi Marin Preda, Nicolae Velea, Vasile Rebreanu és Szabó Gyula nevét.³⁷ A szerkesztői intenció erősen hasonló Marian Popa hetvenes és nyolcvanas években megjelent műveinek gyakorlatához, mely szerint a kisebbségi irodalmakat nem célszerű a többségi irodalomtól elkülönítve tárgyalni, hiszen ezzel nemcsak a róla szóló párbeszédet lehet elkerülni, hanem egzisztenciája is megkérdőjelezhető.

Antológiákat tárgyalva érdemes megemlíteni egy 1954-ben, a szovjet felszabadítás tízéves évfordulójára megjelent gyűjteményt,³⁸ mely magyarországi költőktől közöl fordításokat. A *Poezia maghiară contemporană* (Kortárs magyar költészet) címet viselő kötetben azonban csupa a kommunizmust és a szocializmust éltető és propagáló pártvers jelent meg, melyek a kiadói előszó szerint jól szemléltetik a Magyarországon egy évtized alatt lezajlott kultu-

³⁶ *Nuvela română contemporană*, ed. Nicolae MANOLESCU, București, Editura pentru Literatură, 1964.

³⁷ *I. m.*, VI.

³⁸ *Poezia maghiară contemporană*, ed. S. GREDINGER, București, Editura de stat pentru literatură și artă, 1954.

rális forradalom eredményét.³⁹ S ahogyan Horváth Andor is írja tanulmányában József Attila román recepciójának egyes fejezeteit illetően, az előbbi antológia is „része ama tágabb jelenségnek, amely – olykor leegyszerűsítő módon, a propagandisztikus kisa-játítás szándékával – a kommunista rendszer kultúrateremtő héroszainak panteonját kívánta megalkotni”.⁴⁰

Az 1989-es változásokat megelőző időszak fordításanyagának teljes áttekintésére és a címek, fordítók felsorolására e tanulmány keretében nem vállalkozhatom, viszont célszerűnek látok kiemelni néhány fordítót, akiknek munkássága markánsan meghatározta a magyar irodalom román fordítását és így recepcióját is. A fordítások mennyiségét tekintve Nicolae Balotă is megjegyzi a már említett, 1981-ben megjelent könyvében, hogy az utóbbi tizenöt évben több minden történt a román–magyar kapcsolatok terén, mint az ezt megelőző évtizedekben vagy évszázadokban.⁴¹ S a fordítók közül érdemes megemlíteni – a teljesség igénye nélkül – Constantin Olariu, Veronica Porumbacu, Paul Drumaru vagy Emil Giurgiuca nevét.

Constantin Olariu nemcsak a fentebb tárgyalt *Antologia literaturii maghiare* című antológia szerkesztésével írta be nevét a román–magyar irodalmi kapcsolatok történetébe, hanem számos és igényes fordításával is, melyek az 1950-es évektől kezdődően jelentek meg. Victoria Olariuval közösen fordította le Füst Milán kisregényeit (*Tava de aur: Az aranytál, Őszi vadászat, Pilli története, Egy magány története* című kisregények fordítása, 1990), Moldova György *Magányos pavilon (Pavilionul singuratic*, 1983) című regényét, s az ő nevéhez fűződik Ady Endre novelláinak – *A báró és a kumánok (Baronul și cumani*, 1977), *Novellák (Nuvele*, 1961) – román fordítása is. Ezenkívül fordított prózát Karinthy Frigyesről (*A cir-*

³⁹ *I. m.*, 5–6.

⁴⁰ HORVÁTH Andor, „...világosságát a végső gondolatnak...” József Attila románul, in *„Hires vagy, hogyha ezt akartad...” József Attila recepciója külföldön*, szerk. CSONTOS Nóra, L’HOMME Ilona, THULLNER Zsuzsanna, Budapest, Balassi Bálint Magyar Kulturális Intézet, 2005, 220.

⁴¹ Nicolae BALOTĂ, *i. m.*, 8.

kusz – Aloi! Cine-i acolo?), Szakonyi Károlytól (*A fogoly, A műúttól balra – Pînă și în clipele cele mai frumoase*, 1966), Asztalos Istvántól (*Duminica cu dragoste*, 1962, *Ürmös – Pelin*, 1975), Örkény Istvántól (*Egypercesek – Nuvele-minut*, 1982), Papp Ferenctől (*A gyökerek alatt – Sub rădăcini*, 1966) és Sütő Andrástól is (*Félrejáró Salamon – Rătăcirile lui Salamon*, 1957). Lírafordításai is jelentősek, hiszen neki köszönhető Babits Mihály (*Versék – Poeme*, 1977), Illyés Gyula (*Poetul și porumbelul*, 1977) és Szilágyi Domokos (*Versék – Poeme*, 1979) románra fordítása is. Ahogy a felsorolt címekből kiderül, nemcsak a magyarországi vagy csak a romániai magyar írókat és költőket fordította Olariu, hanem a magyar irodalom egészéből szemezgetett, ahogyan ez a további fordítókra is igaz.

Hasonlóképp gazdag a Paul Drumaru fordította művek listája, s Olariuhoz hasonlóan ő is fordított mind lírát, mind prózát. Még George Volceanov előtt, elsőként fordított Rejtő Jenőtől (*A néma revolverek városa – Orașul revolverelor mute*, 1971), majd Mózes Attilától (*Epilog la un adio*, 1986) és Csiki Lászlótól (*Az eladott nagyapó – Bunicul vîndut*, 1980) is. Eugen Jebeleanu mellett az ő nevéhez is köthető Ady verseinek románra fordítása (*Versék – Poeme*, 1972), de említhető még Farkas Árpád (*Másnapos ének – Cîntec de fluier*, 1988), Horváth István (*La zidul alb*, 1979), Kányádi Sándor (*Monologue intérieur nyitott ajtóval – Monolog interior cu ușa deschisă*, 1982), Király László (*Az elfelejtett hadsereg – Oastea uitată*, 1981) s többek között Markó Béla (*Despre natura metaforelor*, 1989) munkáinak román tolmácsolása is. Itt említjük meg Paul Drumaru monumentális vállalkozását, mely 1999-ben *Transland* címmel jelent meg a Kriterion kiadónál, s tizennyolc magyar költő verseit tartalmazza, Adyval kezdve, majd Babits, József Attila, Pilinszky, Kányadin keresztül egészen Háty Jánosig és Kovács András Ferencig.

Fontos megemlékezni Emil Giurgiuca munkásságáról is, hiszen az ő fordításában ismerhetik a román olvasók Gárdonyitól *Az egri csillagokat (Stelele din Eger)*, Illyés Gyulától a *Puszták népét (Popurul pustelor)*, Móricztól a *Légy jó mindhalálígot (Fii bun pînă la moarte)*, de Dsida Jenő és Bartalis János verseit is.

Veronica Porumbacu az eddig felsorolt fordítókkal ellentétben főként lírát fordított, nevéhez fűződik, Mihai Beniuc mellett, József

Attila románra fordítása, de Radnóti Miklós, Kiss Jenő vagy Szemlér Ferenc nevét is említhetjük. Olvasható még románul Ladislau Hegedüs tolmácsolásában Szabó Magda, Németh László; Lia Meltzer fordításában Ottlik Géza, s megemlíthetjük még többek között Sánta Ferencet, Passuth Lászlót, Molnár Ferencet, Krúdy Gyulát, Mikszáth Kálmánt, Kosztolányi Dezsőt, Kaffka Margitot, Kertész Ákost, Bajor Andort, Tompa Lászlót, Bálint Tibort, Panek Zoltánt, Lászlóffy Aladárt és Székely Jánost is; e szerzők románra fordított műveivel szintén találkozhat a román olvasó.

Tehát, mint ahogyan az előző felsorolásokból és fordítói életművekből kiderül, 1990 előtt számos magyar író műve jelent meg románul, ami természetesen nem csupán a magyar irodalom iránti érdeklődésnek köszönhető, hanem a Romániában regnáló irodalompolitikának is. Feltételezhetően ebből következik az is, hogy míg a hetvenes–nyolcvanas években több kortárs romániai magyar szerző prózája vagy lírája megjelent románul, addig a magyarországi kortárs szerzőktől, említsük csak Esterházy Pétert, Nádas Pétert, Hajnóczy Pétert, Csoóri Sándort, Fodor Andrást vagy Orbán Ottót, szinte semmi sem jelent meg. A magyarországihoz hasonlóan a többi határon túli területek magyar irodalma sincs reprezentálva, hiszen se Gion Nándor, se Sziveri János, se Grendel Lajos írásai nem láttak napvilágot románul. Ezt bizonyítja az is, hogy – egy-két kivételtől eltekintve: Ottlik, Mészöly Miklós vagy Szabó Magda – javarészt a második világháború előtti magyarországi szerzők munkái élveztek elsőbbséget. Több Petőfi-, Arany János-, Ady-, József Attila- vagy Kosztolányi-kötet jelent meg, melyek egyfelől gazdagították a románul elérhető magyar irodalmat, másfelől viszont jól mutatják az irodalompolitika kortárs irodalomtól való félelmét is. Ugyanezt támasztják alá az e tanulmányban említett antológiák is, melyek kisebbet-nagyobbat merítenek a magyar irodalomból, azonban a kortárs magyarországi irodalmat következetesen figyelmen kívül hagyják.

A két kiemelt román irodalmár – Scridon és Balotă – irodalomtörténeti munkái sem foglalkoznak a magyarországi irodalommal, hanem elsősorban a romániai magyar szerzőkre koncentrálnak. E tendenciában fordulat csupán az 1989-es változásokat követően

lép fel, amikor elkezdődik egy folyamat, amelyben már olyan szerzők is szerephez jutnak, azaz románul is megjelennek, akiket eddig (irodalom)politikai okok miatt nem fordítottak. Csak a változásokat követően jelenhetett meg például Esterházy Péter vagy Kertész Imre románul, s mindennek fényében Bodor Ádám *Sinistra körzetének* 2005-ös kiadása még inkább szimbolikusnak tekinthető a román–magyar irodalmi kapcsolatok terén.

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a magyar irodalom román recepciója a két terjedelmesebb irodalomtörténettől és néhány újságcikktől eltekintve javarészt a fordításkötetekben reprezentálódik. S mindezt kiegészítik az egyáltalán nem jelentéktelen, a kötetekhez született elő- és utószavak, melyekben terjedelmüktől függően akár kisebb-nagyobb elemzésekre, irodalomtörténeti fejtegetésekre is sor kerülhetett, melyek a szépirodalmi szövegeken túl is közelebb vitték a román olvasót a magyar irodalom megértéséhez. Azt ugyan nem állíthatjuk, hogy a magyar irodalom román recepciója kielégítő volna, s a továbbiakban ne lenne feladat ezen a területen, azonban az adott történelmi és társadalmi körülmények tudatában megállapíthatjuk, hogy gazdag és kiterjedt fordításanyag áll a román olvasók rendelkezésére.

BERKES TAMÁS

A MAGYAR IRODALOM FOGADTATÁSA CSEHORSZÁGBAN

„A magyar irodalmi, kulturális és politikai fejlődés az 1790–91-iki országgyűléstől kezdve 1848-ig, sőt azon túl is jelentős és hatásaiban döntő fontosságú befolyást gyakorolt a cseh szellemi és politikai életre.”

(Sárkány Oszkár)

A közép-európai összehasonlító irodalomtörténeti gondolkodás kialakulása Magyarországon az 1930-as évekre nyúlik vissza, amikor egy új értelmiségi nemzedék néhány képviselője a szomszéd népek kulturális örökségének felfedezését és megismertetését kezdte szorgalmazni. Az első kapcsolattörténeti tanulmányok gyakran felfedezés értékűek voltak, de ugyanakkor nem voltak mentesek az egyoldalúságoktól, a magyar „hatások” túlhangsúlyozásától. Ebbe a sorba illeszkedik az előljáróban idézett Sárkány Oszkár tanulmánya,¹ amely túlértékelte ugyan a magyar műveltség cseh recepcióját, de meglepően nagy anyagot összegyűjtve elsőként térképezte fel a cseh irodalomra gyakorolt reformkori magyar ösztönzéseket. Sárkánynak annyiban ma is igazat adhatunk, hogy az 1848 előtti időszakban a magyar hatások sokkal erősebbek voltak, mint megfordítva – és ez a megállapítás bizvást kiterjeszhető az egész XIX. századra is. A magyar irodalom csehországi sikere a kiegyezést követő három évtizedben érte el első csúcspontját, amikor az alkalmi fordítások különösen nagy száma mellett Petőfi és Jókai életműve a cseh irodalom legjelesebb képviselőit is megragadta. A folyamat betetőzéseként került sor *Az ember tragédiája* 1892-es zajos bemutatójára, amely felkavarta a prágai közvélemény széles rétegeit, és amely az előadás hatásági betiltásához vezetett.

¹ SÁRKÁNY Oszkár, A magyar irodalmi romantika cseh visszhangja, *Apollo*, 1938/8, 68.